

Kovács István A „tiszteletbeli hazaáruló”

Görgei Artúr válogatott írásai.
*Értekezések, vitairatok, cikkek
interjúk 1848–1915.*

Szerk. Hermann Róbert, Budapest,
Zrínyi Kiadó, 2018, 519 old.

■ Görgei Artúr neve kilencéves koromban, Rákosi Viktor *Hős fiúk* című „regényes történetét” olvasva vésődött belém. A téli hadjárat *Gyurka érdemrendet kap* című fejezetében jelenik meg először és utoljára a könyv lapjain élőképszerűen ez „a láztól gyötört, szúrós képű hadvezér [...] dühösen, hogy Guyon miért engedte magát meglepni” Iglónál, 1849. február 3-án. Az elvonuló honvédek fölött szemlét tartva maga mellé inti Guyont. Amikor meglátja a regény három tüzéregyenruhás, serdülő hőseit, haza akarja őket küldeni, mondván: „Nekünk férfiakra van szükségünk.”

„Ekkor Gyurka vakmerően előlépett, szétnyitotta mellén a köpönyeget, és megmutatta a piros szalagon lógó ezüst vitézségi érmet, amely a mellén csillogott [...] és amit Guyon ezredes úr az iglói csata után levett saját melléről”, és a kis tüzér mellére tűzte. „Görgey arcán a szigorú vonások szemlátomást elsimultak ez elbeszélés alatt.”

„Jól van, fiam, katona vagy. Ha olyan fiatal nem volnál, tisztnek neveznék ki...” – így Görgei, aki Gyurkának azt a kérését is teljesíti, hogy két gyerekbajtársa is kapja meg a vitézségi érmet (amelyet egyébként a valóságban csak egy hónap múlva alapít meg Mészáros Lázár hadügyminiszter).

Görgei a regényt olvasva úgy jelent meg előttem, mint az iskola alsó tagozatosainak legszigorúbb tanító bácsija, akitől tartani kell, de annál értékesebb a dicsérete. És akire aztán élete végéig hálás szívvel emlékezik vissza a diák.

A „szúrós képű hadvezért” aztán Rákosi Viktor regényében mintha elnyelte volna a branyiszkói havazás, csak a neve fordult elő a tavasi hadjárat győzelmeit és Budavár bevételét megelevenítő fejezetekben – négy alkalommal. A regényben a szabadságharc tábornok hősei Bem József és Damjanich János, a hátterükben pedig Guyon Richárd. Görgei sehol...

Az 1848–49 történetét alaposan ismerő, 1860-ban született Rákosi Viktor nyilván figyelemmel kísérte a világsíki fegy-

verletétel után kiátkozott Görgei 1867-et követő keresztútjárását, a „tiszteletbeli honáruló tengődését”, aki mellett nem mertek nyíltan kiállni a kiegyezést tető alá hozó politikuskortársak, olvashatta a tábornok maga mentségére írt, gazdátlan leveleit és a kétszázhet honvéd által aláírt, 1884 májusában közzétett nyilatkozatot, amely felmentette Görgeit az árulás vádjá alól. Mindazonáltal sem a levelet aláírók száma, sem az élvonalbeli értelmiségiek – Gyulai Pál, Lévy József, Péterfy Jenő, Mikszáth Kálmán, Marczali Henrik – nem befolyásolták érdemben a Görgei elleni gyűlölettel évtizedek óta átitatott közvéleményt. Ezzel Rákosi Viktor is számolt, amikor a XIX. század végén megírta regényes történetét a szabadságharcról. „Görgey, Klapka, Damjanich vezették a magyarokat” – olvashatjuk az isaszegi csata jókai hevíletű leírásában, de ebből nem derül ki, hogy Görgei volt a fővezér, s a meghátráló Klapkát ő fordította vissza lelkesítő határozottsággal a csataterre. „Mikor seregeink Komáromhoz közeledtek, Görgey megbízta a hős Guyont, hogy jusson be a városba és vegye át a várparancsnokságot.”

Rákosi Viktor tudta, hogy Görgey neve elé nem illesztheti a „hős” jelzőt, mert azzal a regény olvasottságának ártott volna. Mintha az 1849 óta megrendíthetetlen közérzület az első világhétségig fölülírta volna a történelmi tisztánlátás időszerű tudományos és társadalmi igényét. Miután az 1920-as években megnyíltak a bécsi levéltárak zárt anyagai, a napfényre került dokumentumok tükrében tarthatatlannak bizonyult az árulás vádjá. Steier Lajos kutatásai és művei nyomán írta meg Pethő Sándor *Görgey Artúr* című, a közvéleményt befolyásoló életrajzát, amely 1930-ban Móricz Zsigmondot is megihlette. A könyv nyomán, felidézve 1912 tavaszán Görgeivel való találkozását írta a *Nyugat* hasábjain megjelent, *Görgey Artúr* című cikkében: „Ha kondottierinek mondom, ez csak azt jelentheti, hogy egy tönkrement élet vállalkozója volt. Esmék szerződötték a harcra, de tisztán a kard embere volt, nem az állameszméé.”

Nem volt ezzel az országgal semmi koncepciója. Nem az életével sem. Nem akart hódító lenni, és nem akart államalkotó sem.

Rendkívüli katonai zseni volt, aki ezzel a zsenivel nem akart alkotni, nem akart uralkodni, nem akart uralmat alapítani sem magának, sem az államnak. A nép katonájának tekintette magát, nem kellett neki sem főhatalom, sem jutalom.

Különösen komplikált jellem volt: eszköz akart lenni csupán a Sors kezében. Egy szál kard, semmi más.”

Az 1948 után a szükségszerűen belső árulókat kreáló kommunista hatalomnak az ideológiai harc jegyében az I. világháború előtti korszak áruló Görgeijére volt szüksége. A hadvezérrel együtt a Görgei-kép tisztázásában – az 1930-as években Pethő Sándorhoz hasonló – szerepet játszó törté-

nészt, Kosáry Domokost is meghurcolta, a „görgeiánusnak” ítélt tábornokokat pedig kivégeztette.

A Görgei megítélésében beállható változást Pusztaszeri Lászlónak a Magvető Könyvkiadó Tények és tanúk sorozatában megjelent *Görgey Artúr a szabadságharcban* című munkája jelezte, 1984-ben. Az egy évvel később kiadott *Magyarország hadtörténete* I. kötetében Bona Gábor írt elismerően a tábornok hadvezéri teljesítményéről. Az, hogy Görgei alakja mind a köztudatban, mind a történettudományban az őt megillető helyre kerüljön, leginkább a szabadságharc kutatásának elkötelezett, fiatal történészeket pallérozó Katona Tamás érdeme, aki egyebek mellett átdolgozta, jegyzetekkel látta el és több évi várakoztatás után, a rendszerváltozás előestéjén, 1988-ban kiadta a tábornok *Életem és működésem* című, Görgey István által lefordított visszaemlékezését. Görgei Artúr mint újkori történelmünk legnagyobb hadvezére azóta áll a szabadságharc történetét feltáró kutatások reflektorfényében.

Sokan reménykedtünk abban, hogy születésének kétszázadik évfordulója alkalmából játékfilm készül róla. Így az általa 1849. július 2-án vezetett és sebesülését okozó lovasroham megjelenítése megfellebbezhetetlenül a legnagyobb hősök közé emelhetné volna a közvéleményben is. E film elkészítése a beláthatatlan jövőbe tolódott, viszont *Az ismeretlen Görgei* című, emlékének szentelt, impozáns időszaki kiállítás 2019. január 15-től több mint hét hónapon át látható volt a Magyar Nemzeti Múzeumban. A kiállításhoz azonos című – a bemutatott tárgyakkal, térképekkel illusztrált s „az ismeretlen Görgei” életpályáját és emlékezetét feltáró tanulmányokkal teljessé tett – katalógus is társult. A katalógus főszerkesztője Hermann Róbert, szerkesztői Radnóti Klára és Bertók Krisztina.

Görgei Artúr életébe e katalógusnál is mélyebb és talán megrendítőbb betekintést enged a saját írásait 2018-ban közzétevő kötet. A Hermann Róbert által összeállított és jegyzetekkel ellátott, rendhagyó szöveggyűjtemény beszédes címe: *Görgei Artúr válogatott írásai. Értekezések, vitairatok, cikkek, interjúk 1848–1915.*

Görgey Artúr, aki családnevét 1848 tavaszának forradalmi hevületében Görgeire változtatta, s egész életében következetesen így használta, időben elsőként született írása *A kókuszolaj szilárd és folyékony zsírsavjairól* írt tanulmány volt, amely e tárgyban folytatott kísérleteinek eredményeit összegezte. Ez két, német nyelvű szakfolyóiratban még 1848-ban napvilágot látott, de a tiszteletpéldányokat és a különnyomatokat, valamint a honoráriumot a szerző már kényszerlakhelyén, Klagenfurtban kapta kézhez. Az 1845-ben, főhadnagyi rangjának megtartásával a császári-királyi hadseregéből kilépett Görgei a prágai egyetemen folytatott

kémiai tanulmányai során Josef Redtenbacher professzor vezetése alatt a kókuszdió illóolajait vizsgálta. (Életének e korai szakaszáról Sárközi György rajzol kitűnő képet *Mint oldott kéve* című regényében.)

Görgei saját bevallása szerint vegyészeti kutatásainak köszönhetően hadvezéri teljesítményét: „Kémiai tanulmányaim közben tanultam azt meg, hogy pusztá okoskodásaiban, sőt megfigyeléseiben is mily sokféleképpen csalódhatik az ember a valóság felől: de egyúttal azt is megtanultam, miféle módon lehet csalódásait sikeresen ellenőrizni”, és így a valóságot mélységében fölismerni. Mint Than Károly kémikusnak leszögezte: „én katonai sikereimnek legnagyobb részét kémiai tanulmányaimnak, a bűvárokodás révén szerzett értelmi fegyvelmezetségemnek köszönhetem”.

Ezzel kapcsolatban vallotta későbbi interjúiban azt, hogy meghallgatta törzstisztjei javaslatait, tanácsait, s végül a legmeggyőzőbb mellett döntött. (Hosszú időn át tábornoki főnöke, Bayer József ezredes véleménye volt az irányadó.) A vegytani elemzésekből levont következtetéseibe az is belefért, hogy a csatateren megfutamodó honvédség soraiiba – a fegyelem helyreállítása céljából – esetenként belekartácsoltasson vagy, miután a huszárok megrendszabályozására a személyes példaadás bizonyult a leghatásosabb eszköznek, élükre állva vezesse a helyzet diktálta lovasrohamot.

Újságcikkkel Görgei Artúr mint „kvietált huszár főhadnagy”, 1848. június 5-én mutatkozott be a radikális hangvételű *Marczius Tizenötödike* hasábjain. A honvédsereg tervezett uniformisáról fejtette ki véleményét. Az egyenruha legyen izléses, de ne legyen drága, „hogya legszegényebb egyén is, ki magát főtiszt szolgálatra alkalmasnak érezve, illetén alkalmazásért folyamodik, képes legyen első havi fizetéséből megszerezni...”. A „drága, selymes, ezüstös ruha alkalmas ugyan parádéra, de semmiképp nem való mindennapi szolgálatra” – teszi hozzá, aláhúzva:

„Egyszerűség, Uraim!

Célszerűség, Uraim!

Válasszuk meg főtisztnek a képest.

Ne zárjuk ki a képest, mert szegény.”

A saját tapasztalatai által hitelesített, józan forradalmár szól Görgeiből, aki a magyar nemesi testőrségtől azért kérte magát a 12. (Nádor) huszárezredbe, mert annak ezüstös sujtású egyenruhája olcsóbb volt, mint a többi huszárezred „aranyos” zsinórzatú mentéje, dolmánya, csákója, paszománya.

Harmadik írását a szökések és fegyvelemsértések megbüntetéséről 1848. november 3-án, Pozsonyban már tábornokként írta alá. A megítélését leginkább befolyásoló, legnagyobb visszhangot kiváltó írása az 1849. január 5-én, Vácott kiadott nyilatkozata volt. Ezt a december 2-án bekövetkezett

törvénytelen uralkodóváltás, vagyis Ferenc József trónra emelése után fogalmazta meg abból a célból, hogy megakadályozza a feldunai hadsereg tisztikarának felbomlását. Az egyébként csak néhány példányban kinyomtatott nyilatkozatban leszögezte, hogy az V. Ferdinánd által szentesített áprilisi törvények védelmében harcol, s csak az uralkodó által kinevezett hadügyminisztertől vagy annak helyettesétől fogad el utasítást, ugyanakkor fellép „az idő előtti köztársasági izgatásokkal” szemben is.

Görgei márciusban tisztázta Kossuthtal a váci nyilatkozattal kapcsolatos félreértést, ám azt később mégis az árulás első bizonyítékaként, dokumentumaként tartotta számon az utókor. Ráadásul a január eleji bizalomvesztés sarkallta az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökét, Kossuthot arra, hogy Párizsból Magyarországra hívja, mi több, a magyarországi honvéderők fővezérévé nevezze ki Henryk Dembińskit. Az 1830–31-es lengyel szabadságharc tábornoka már a házában is bebizonyította, hogy csak a visszavonulás terén képes jeleskedni: 1831 augusztusában a szejm egy hét után leváltotta fővezéri tisztségéből. Az 1849. február végén átgondolatlanul, kapkodva levezényelt kápolnai csata után Kossuth is kénytelen volt belátni, hogy Dembiński alkalmatlan a fővezéri posztra. Ennek ellenére az elkövetkező hónapokban többször megajándékozta bizalmával: áprilisban a szerveződő északi hadsereg parancsnokává, július elején Mészáros Lázár tábornoki főnökévé, a hónap végén a Szegednél összpontosított déli hadsereg fővezérévé nevezte ki. Dembiński a kapott parancs ellenére nem Aradra, hanem dél felé, Temesvár irányába vezette a hadsereget, amelynek következménye a katasztrofális augusztus 9-ei csatavesztés lett. Ennek ellenére a közvélemény olyan tisztelettel őrizte és ápolta Dembiński emlékét, mint Bemét, s magyarországi működését a lengyel emigráció és az európai közvélemény is sikerként könyvelte el.

Dembiński legnagyobb érdeme, hogy megőrizte a birtokába került dokumentumokat, amelyek halála után – kalandos úton – a Magyar Országos Levéltárba kerültek. Ennek anyagából állított össze és adott ki (önkényesen kezelt) iratválogatást Danczer F. Alfonsz 1874-ben, *Dembiński Magyarországon* címmel. Erre Görgei Artúr Demár János álneven *Dembiński emlékiratairól* címen könyv terjedelmű cáfolatot írt.

Bevezetője is érzékelteti Görgei írói stílusát: kissé nyers, gunyoros, de mérnökien tárgyyszerű: „Szinte humoros kedvteléssel olvastuk [...] magoknak az emlékiratoknak azon helyeit, hol Dembiński csak úgy fürdik – önámulatában; titkos, soha el nem árult haditerveinek köztudomású el nem sültéért Görgeit, Klapkát, Szemerét, Kossuthot, sőt Bemét okolván.” Görgei kritikájából kijut a könyvet megjelentető Athenaeumnak is, amely így reklámozza Dembiński művét: „Bizalmatlan,

megközelíthetetlen volt; azt állítják felőle s legnagyobb hibájának mondják a közlékenység hiányát. Íme, e műben maga áll elő s elmondja legtitkosabb gondolatait és szándokait, melyeket feje még sipkája elől is rejtegetett. Betekintést enged az elzárkózott lélek titkos redőibe és fölfejt azokat, úgy-hogy a történetíró a higgadt bíráló mérlegén nem fogja nélkülözni annak állításait, aki ama történet nagy részét csinálni segítette. Ez összeállított emlékiratok minden esetre becses anyagul fognak szolgálni e kor történetének megírója előtt”.

Az idézetet Görgei két, rövid mondattal zárja:

„Sokat mondó szavak!

Lássuk, mit érnek.”

Ezt követően veszi nagyítólenyce alá Dembiński magyarországi hadvezéri működését, vagyis a szerző vele, Görgeivel kapcsolatos minden állítását. Ezek summázata egyben Dembiński jellemzése is: „... katonai képzettségében, tapasztaltságában, régi jó hírében elejétől fogva soha senki sem kételkedett. S mégis azt mutatta a tapasztalás, hogy ő a háború folyama alatt a minduntalan változó hadászati helyzet fázisait soha sem ismerte fel –, hogy az elenséget zavarba hozni egyetlen egyszer sem tudta –, hogy egyre kapkodva, az egymást követő pillanatok játszó labdájává lett.” Dembiński jellemzése kapcsán Görgei Verne Gyula ekkortájt Magyarországon lábra kapó népszerűségére is utal: „Valóban, egy hadtani Jules Verne lepett meg bennünket Dembiński emlékirataiban! S ki merné állítani, hogy Jules Verne azon egzakt tudományokat tökéletesen bírja, amelyek országában regényei mozognak? [...]”

De ha már megtiszteltük Dembińskit azzal, hogy némi hasonlatosságot jeleztünk az ő emlékirata és Jules Verne érdekes regényei közt: tiszteljük meg viszont Jules Vernét is azáltal, hogy elmondjuk, mi köztük a különbség.

Jules Verne regényeket ír, míg Dembiński történet dolgokról; de amannak regényeiben több a valószínűség, mint emennek tényi elbeszéléseiben.”

Görgei Dembińskit bíráló könyvében persze ott lüktet a maga mentsége is, amelyet már tételesen kifejtett az 1862 és 1867 között írt *Gazdátlan levelekben*. Igaz, a füzetszerű kiadvány különösebb visszhang nélkül látott napvilágot 1867 májusában. A *Gazdátlan levelekben* az árulás minden pontjáról bebizonyítja, hogy alaptalan vádaskodás – kezdve a váci nyilatkozattól Budavár a Bécs elleni hadjáratot „kiváltó” „felesleges” ostromán és Nagysándor József Debrecennél történt állítólagos cserbenhagyásán át az „önkényes” világsi fegyverletételig, amely alvezéreinek mártírhalálához és az ő személyes megmeneküléséhez vezetett.

Az árulás ezen és más bizonyítékait vissza-visszatérően cáfolja hosszabb-rövidebb interjúiban is. Ugyanakkor jellemző, hogy Kossuthról az évek múlásával mind inkább a tisztelet

hangján szól. Pedig Kossuth egyetlen mondatával semmissé tehetné volna az árulás vádját. A közel hét évtizedig tartó tétlenségre ítélt Görgei személyes drámáját mi sem érzékelteti jobban, mint Kossuthal folytatott fiktív beszélgetésének egy mondata: „Te annyira tönkre tettél, hogy nincs az a verébfiú széles Magyarországon, aki énreám hallgatna.”

Ennek ellenére, amikor felteszik neki a kérdést Kossuth halála után, hogy kiengesztelődne-e annak ravatalánál, válasza így hangzik: „Én nem engesztelődöm ki vele, mert ellentétbe sohasem jöttem. [...] ... soha a legcsekélyebb diszharmónia nem zavarta meg a Kossuth és köztemi viszonyt, mindaddig, míg az áruló szerepének opportunus [kapóra jövő] szükségessége föl nem merült, Kossuthnak őszintébb bámulója nálamnál aligha akadt. Csak én tudom megbecsülni szereplésének jelentőségét az országban. Hiszen a nemzet előtte már annyira elsatnyult, hogy a későbbi 48-as fényes győzelmeket megelőző tíz évben egyetlen párbajt sem vívtak az országban. Hadvezért sokkal jobbat nálamnál fognak találni akárhányat, mihelyt együtt lesz megint egy nagy tömeg, de Kossuthot soha többé.”

Ehhez kapcsolódik a március ifjakról tizennégy évvel később, 1908. március 15-én mondott véleménye: „Az a fiatalság nagyon komoly volt. Nem olyan léha és könnyelmű, mint a mostani. Tanultak, műveltek voltak és a legkiválóbb írók, tudósok és politikusok váltak belőlük, hogy mást ne említsek, mint Petőfi és Jókai, akiknek a neve örökre fennmarad. Azok az ifjak nem olyanok voltak, mint a mostaniak, akik állhatatlanok, és a politikusok és képviselők úgy és oda vezethetik őket, ahová csak akarják, hanem szilárd komolysággal megállták a helyüket és nem a politikusok rájuk, hanem ők gyakoroltak befolyást a politikára. A márciusi ifjúság nélkül sem lett volna március 15. S emellett, mint a politikusok és képviselők titkárainak alkalmuk volt tudásukat a politikába bevinni és ott hasznosan érvényesíteni. Nekem az a meggyőződés, hogy a mai fiatalssággal nem lehetne még egy március 15-ét csinálni.”

Bencze Dávid Trianon okai Jozef Hajko értelmezésében

Jozef Hajko: *Odsúdení na dohodu. Spoločné tisícročie Slovákov a Maďarov.*

Bratislava, Slovart, 2011, 455 p.

■ Jozef Hajko *Odsúdení na dohodu (Megállapodásra ítélve)* című könyve abból a megfontolásból született, hogy valamiféleképpen rávilágítson a magyarok és a szlovákok történelmének olykor konfliktusos, máskor felhőtlen, ám minden tekintetben közös és más-más szempontból értelmezett történelmére. A címadás, illetve a szerző konklúziói is azt sugallják, hogy a két nemzet, amely egymás szomszédságában él, kénytelen a boldogulása érdekében együttműködni. Tehát ezt a művet sokkal inkább kísérletnek kell tekintenünk, amely azt szeretné elérni, hogy próbáljuk meg a „másik felet” megérteni, vagyis hogy a szlovákok megértésük, miért vélekednek a magyarok bizonyos kérdésekben máshogyan, mint a saját nemzettársaik. A szerző nem történész, így a hangsúly nem feltétlenül a közös történelem hitelt érdemlő bemutatásán van. Az olvasó sokkal inkább egy leegyszerűsített magyar történelemszemlélettel ismerkedhet meg, így a történelmi események kauzalitásával könnyen fogyasztható formában találkozunk. Természetesen a könnyű érzékelhetőség olykor a végtelenségig leegyszerűsített formákba csúszott át, így értelemszerűen a megközelítés magában hordozta a hiba lehetőségét. Ilyen a magyar himnusz félrefordítása, illetve a szlovákiai magyar politikai elit rosszul értelmezett autonómiavágya, vagy a határok módosíthatóságának jelenlegi realitása.

Nyilvánvaló, hogy nehezen képzelhető el konstruktív és eredményes szlovák–magyar párbeszéd anélkül, hogy a két fél tisztázná viszonyát a másik által használt fogalmi apparátushoz. A szlovák és magyar terminológia ugyanis jelentősen eltér egymástól, ami a leglátványosabban a „történelmi tér” meghatározásában nyilvánul meg. A szlovák historiográfia a történelmi Magyarország megnevezésére más fogalmat használ, mint az 1918 utáni Magyarország; míg az előbbit Uhorskónak (történelmi Magyarország),